

Универзитет у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици
ПРАВНИ ФАКУЛТЕТ
Зборник радова
„УНИВЕРЗАЛНО И ОСОБЕНО У ПРАВУ“

Издавач:

Правни факултет Универзитета у Приштини
са привременим седиштем у Косовској Митровици,
Лоле Рибара 29, 38220 Косовска Митровица, тел. 028.425.336, www.pra.pg.ac.rs

За издавача

Проф. др Владан Михајловић, декан

Главни и одговорни уредник

Доц. др Огњен Вујовић

Заменик главног и одговорног уредника

доц. др Страхиња Миљковић

Уређивачки одбор

Чланови из земље: проф. др Владан Михајловић, проф. др Урош Шуваковић, проф. др Душанка Јововић, проф. др Братислав Милановић, проф. др Вук Радовић, проф. др Јелена Беловић, проф. др Дејан Мирковић, доц. др Андреја Катанчевић.

Чланови из иностранства: prof. dr Gábor Hamza, prof. dr Damjan Korošec, prof. dr Barbara Novak, prof. dr Tina Pržeska, naučni saradnik dr Vanda Božić, doc. dr Ratko Brnabić, doc. dr Nives Mazur Kumrić, проф. др Горан Марковић, доц. др Драган Гоцевски.

Секретар Уређивачког одбора:

Доц. др Саша Атанасов

Технички уредник:

Младен Тодоровић

Дизајн корица:

Димитрије Милић

Корица:

Детаљ из Законоправила Светога Саве, Иловички препис, 1262. година.

Штампа: Кварк, Краљево

Тираж: 50 примерака

ISBN 978-86-6083-054-0

Штампање овог Зборника помогло је Министарство просвете,
науке и технолошког развоја Републике Србије

Срђан РАДУЛОВИЋ*

Правни факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у
Косовској Митровици

ОСОБЕНОСТИ У УНИВЕРЗАЛНОЈ ТЕНДЕНЦИЈИ ПООШТРАВАЊА ГРАЂАНСКОПРАВНЕ ОДГОВОРНОСТИ

Апстракт: Идеја о апсолутној универзалности било којег правила, нарочито у форми коју је пропагирала природноправна мисао, по нама барем, није одржива. С друге стране, стојимо на становишту да је могуће говорити о „нижим“ степенима универзалности и разликовати појаве које су, на пример, само временски или само просторно или само ситуационо универзалне. У ред временски универзалних појава спада и тенденција пооштравања грађанскоправне одговорности.

Уколико у оквиру ове тенденције учимо особености које јој дају црту универзалности, сматрамо да је могуће пројектовати у ком правцу би се грађанскоправна одговорност даље могла развијати. Ипак, да бисмо то успели, потребно је учити и правилно оценити значај неких нових, не сасвим објашњених особених случајева пооштравања одговорности.

Кључне речи: *штета, грађанскоправна одговорност, објективна одговорност, кривица, правичност, објективизација одговорности.*

1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ

У оквиру теорије грађанског права говори се о уговорној и неговорној, то јест деликтној одговорности. Говори се о одговорности по основу кривице, реализације ризика и правичности. Говори се о индивидуалној одговорности, као и одговорности за другог. Међутим, иако не споримо постојање потребе за специјализацијом знања у овој области, у сталној потрази за различитим критеријумима класификације грађанскоправне одговорности, као да се заборавило како чиниоци поменутих класификација нису конкурентни једни другима, већ комплементарни. Другим речима, ни у једној од понуђених класификација – ништа другачија ситуација није ни у онима које нисмо поменули –

* Доцент, srdjan.radulovic@pr.ac.rs

ниједан облик одговорности својим постојањем не негира други, већ га коригује, допуњава и усавршава¹.

Иако сваки од поменутих система одговорности за проузроковану штету има исту сврху у правном поретку, разлике међу њима су бројне. Оне, међутим, нису последица непомирљивости основних концепата одговорности. Те разлике, уколико их посматрамо *in abstracto*, постоје ради допуне несавршености сваког од конкретних основа. Посматрано *in concreto*, разлике о којима говоримо – истина само уколико уважимо став да су различити основи одговорности међусобно комплементарне појаве – представљају особености сваког од система одговорности.

Може звучати парадоксално, но у поменутих особеностима осликава се и један тренутак универзалности, истина не универзалности у апсолутном смислу. Реч је о временски универзалној тенденцији поопштравања грађанскоправне одговорности. Пратећи ову тенденцију, али и неке недовољно истражене појаве у савременом грађанском праву, можемо пројектовати будуће правце у развоју система грађанскоправне одговорности.

Дакле, сталним инсистирањем на различитим врстама и системима одговорности губи се из вида суштина, из чега даље произлази да је могућност правилног уочавања универзалних појава битно смањена. Апстрахујући разлике између различитих система одговорности, у стању смо да спознамо низ универзалних момената, но пре тога, прецизности ради, осећамо потребу да пажњу читаоца скренемо на наше поимање појмова: универзално и особено.

У ту сврху осврнимо се на сукоб између присталица правнопозитивистичке и јуснатуралистичке школе. У основи – ако занемаримо на тренутак прелазне варијанте представника теорије тзв. трећег пута који своја учења заснивају на херменеутици и/или егзегези норме – то је сукоб који се води између оних који право свде на једноставну једначину „право = важећа правна норма(е)“ и оних који верују у то да је право, то јест правна норма у стању да се издигне изнад позитивног права и постане универзална вредност из које ће се касније деривирати позитивноправне норме.

У том смислу, будући да смо мишљења како сукоб на релацији „природно право – правни позитивизам“ почива на неправилном поимању појмова универзално и особено, осећамо потребу да прецизирамо на шта

¹Занимљива је опаска о томе, конкретно у односу између објективне и субјективне одговорности, мада се иста може тумачити и шире, како између различитих основа одговорности не постоји чиста линија поделе, већ пре супстанцијални континуум. Bernhard Koch, HelmutKoziol (eds.), *Unification of Tort Law: Strict Liability*, New York, 2002, 101.

тачно мислимо када говоримо о временској универзалности тенденције која је предмет нашег рада. Заправо, како бисмо доцније ставове боље разумели, сматрамо да је неопходно учинити двоструко прецизирање.

Најпре, у контексту честих приговора о томе како правници не знају шта је право, а следећи врло оштре ставове Карла Енгиша у погледу могућности супсумције чињеничног стања праву², нама делује као да право заиста не постоји као неки (мета)предмет који се као такав да самостално препознати теоретски, а нарочито не емпиријски³. Пре процеса проналажења права кроз индуктивно-дедуктивни модел супсумције чињеничног стања праву, право не постоји. Право, настаје у том сложеном процесу изнајавења одговарајућег решења за конкретну правну ситуацију, али и тада не постоји самостално, већ само и искључиво уз случај са којим се доводи у везу. Конкретна позитивноправна норма, општа или посебна, под коју се подводи чињенично стање, није ништа друго до медијум, односно посредник између права и чињеничног стања у које се жели унети више правне извесности⁴.

Надовезујући се на претходно изнети став, можемо као исправну узети следећу релацију: будући да право не постоји ван индуктивно-дедуктивне релације са постојећим случајем, произлази и то да право не постоји као објекат, па следствено томе ни као универзална вредност. Наиме, да бисмо говорили о праву као универзалној вредности у смислу класичног природноправног учења, неопходно је да оно, најпре, постоји, а онда и да буде и просторно и временски и ситуационо непроменљиво. Будући да, како видимо, први услов није испуњен, илузорно је даље трагати за апсолутно универзалним правом. Ово тим пре јер апсолутна универзалност захтева и апсолутну објективност коју, са друге стране, није ни могуће постићи у процесу логичке супсумције коју судија врши, а која је нужно проткана бројним субјективностима: личним судијиним,

²Објашњење тих ставова вид. Артур Кауфман, *Право и разумевање права (основни проблеми херменеутичке филозофије права)*, Београд – Ваљево, 1998, 58-60.

³Наравно, говоримо о праву као појму који није изједначен са правном нормом, будући да нама заиста делује како се између појмова право и правна норма не треба постављати знак једнакости. Прецизније, ми искрено верујемо у то да право никако није прост збир важећих норми.

⁴Следећи исту логику, могло би се рећи како је правна норма, општа или посебна, медијум између друштвеног и правног, јер се однос који је формиран између одређених субјеката, кроз норму под коју се подводи, уколико се под њу у конкретном случају уопште може подвести, претвара у правни однос. На тај начин врши се специјализација тог односа. Чини нам се да такво резонување не би било погрешно.

обичајним, просторним, временским, као и оним које произлазе из контекста случаја или позитивне норме⁵.

Међутим, иако нам је врло блиско становиште о томе да право никако не може бити апсолутно, то јест троструко универзално, сматрамо како је могуће препознати, назовимо их тако, ниже степене универзалности права. Прецизније, право можда није у све три димензије универзално, но нама се чини како је могуће да оно буде само просторно, само временски или само ситуационо универзално⁶.

2. УНИВЕРЗАЛНОСТ ТЕНДЕНЦИЈЕ ПООШТРАВАЊА ГРАЂАНСКОПРАВНЕ ОДГОВОРНОСТИ – ИНДИКАТОРИ ПОСТОЈАЊА ТЕНДЕНЦИЈЕ

У грађанском праву, такође, могуће је препознати моменте универзалности. У овом делу рада претендујемо на то да представимо управо такав један моменат. Овде ћемо, наиме, редове посветити, не просторној, не ни ситуационој, већ временској универзалности. Но, пажњу ваља обратити, пре свега, на објект универзалности. Наиме, у истраживањима која прате феноменологију универзалности у праву, прате се најчешће конкретне норме или вредности из којих оне извиру. Ми ћемо, међутим, направити одступање од уобичајеног приступа утолико што ће предмет наше анализе бити, не конкретна норма, већ тенденција у развоју те норме, односно групе правила.

⁵А. Кауфман, *Op. cit.*, 61.

⁶То можемо појаснити на примеру. Правила која се односе на аутономију пацијента у односу на ординирајућег медицинског посленика и интервенцију коју ваља преузети, иако нису одувек била прихваћена, постепено попримају карактеристике временски универзалне вредности. Ова правила, произлази из читавог низа докумената међународног и унутрашњег карактера, добијају карактер и просторно универзалних. Ипак, ова правила тешко да се могу означити као ситуационо универзална, будући да их законска норма у низу конкретних ситуација суспендује. Неке од тих ситуација су предвиђне ради несметаног спровођења грађанског поступка, извршења различитих кривичних санкција или обезбеђења остваривања циљева опште здравствене заштите. Из перспективе ситуационих одступања од просторно универзалних решења, рецимо, врло је интересантна и ситуација у којој пацијент није у стању да определи своју личност због стања у којем се налази, а које не дозвољава даље одлагање интервенције.

2.1. Ширење могућности преваљивања штетних последица са оштећеног на штетника

Из уводног излагања као сасвим оправдано произлази питање какве су могућности преваљивања штетних последица с оштећеног на штетника. Да ли су оне биле увек исте или су се евентуално мењале кроз различите периоде у развоју људског друштва? Трагајући за одговором на ова, али и низ других питања, долазимо до сазнања како та могућност није одувек била иста. Ова могућност је временом постајала значајно шири, јер се и број случајева у којима је неко лице могло бити позвано на одговорност постепено повећавао. Паралелно повећавао се и број лица која се на одговорност могу позвати. Другим речима, посматрано са временског аспекта, у грађанском праву можемо – уз напомену да тенденција није увек и искључиво имала облик праве, усходне и неиспрекидане линије – као универзалну препознати тенденцију пооштравања одговорности за насталу штету.

Наиме, међу основима одговорности за насталу штету, историјскоправни значај кривице није споран, нарочито у земљама које су се развијале под утицајем римског права. Кривица је била, мада нећемо погрешити ако кажемо и остала, главни основ одговорности за насталу штету⁷. Она је основ који најбоље задовољава осећај правичности, будући да, кад постоји кривица, одговорност није спорна⁸. Ипак, одговорност за штету која се темељи на кривици штетника, то јест његовом психичком односу према насталој штети и вољном односу према радњи коју је предузео, врло брзо се показала као не сасвим адекватан основ одговорности⁹. Ово из разлога што је неодговорност за насталу штету била врло суверено правило, док је одговорност била куриозитет релативно малог броја случајева. У данашњем свету развијених међудржавних односа, промета, технологије, те индустријске

⁷Не треба овај став мешати и из њега извучити закључак како је кривица била први основ одговорности. Не, то је био објективна одговорност који се није темељио на ризику, већ на факту проузроковања штете, што је и логично, будући да је за поимање кривице био потребан далеко виши степен друштвене свести (вид. Наташа Лучић, Власник као субјект грађанскоправне одговорности од опасне ствари кроз правну теорију и судску праксу, *Правни вјесник*, 28 (1), 2012, 88).

⁸Михаило Константиновић, Основ одговорности за проузроковану штету, *Архив за праве и друштвене науке*, 3, Београд, 1952, 297.

⁹Мада је у француској правној теорији и даље имала озбиљну подршку. Вид. Henry Mazeud, Leon Mazeud, Andre Tunc, *Traité théorique et pratique de la responsabilité civile délictuelle et contractuelle*, 5ed, v1, Paris, 1957, 428.

глобализације, незамисливо је као критеријум одговорности узимати једино кривицу¹⁰.

У потрази за бољим, то јест прихватљивијим решењем, правна теорија, за њом и судска пракса и законодавац, покушали су да кривицу као врло ригидан и тешко остварив основ одговорности коригују. Оштрицу овог основа одговорности, најпре, покушали су да отупе без довођења у питање самог основа и његовог ауторитета. То је учињено тако што су, прво, уведени стандарди понашања као мера за процену кривице штетника, а друго, тако што су у законска решења имплентирана решења која постављају терет доказивања значајно другачије од традиционалног система. Увођењем стандарда који се кроз понашање лица морају остварити (добар домаћин, добар привредник, добар стручњак) без обзира на стварне могућности конкретног лица да тај стандард и достигне¹¹, а нарочито кроз претпоставку, па макар и најнижег степена кривице, иако се ишло на корекцију кривице као основа одговорности, суштински је покренут сложен процес њене објективизације, па самим тим и пооштравања.

И заиста, суврено владајућа субјективна концепција одговорности у кривичном, није се могла одржати као неприкосновена и у грађанском праву, пре свега због различитости интереса, затим вредности коју ове гране права примарно претендују да заштите, али и начина на који то чине¹². Прецизније, махом као последица интензивирања научног и технолошког развоја, то јест као последица све чешћег човековог ослањања у свакодневним активностима на, рецимо тако, силе које није сасвим у стању да контролише, грађанскоправна одговорност морала

¹⁰*Ibid.*, 88-89.

¹¹„Од појединца се, дакле, очекује висок ниво социјализације, пуна свест о томе шта је друштвено прихватљиво, размишљање о томе које је прикладно понашање за средину и ситуацију у којој се нашао [...] Шта је разумно и пажљиво не мења се у зависности од тога да ли је, на пример, човек слабовид. Разуман и пажљив слабовид човек не чини оно што, с обзиром на слабовидост, не може успешно извести. Он сам је тај који своју слабовидост има у виду, а не суд када утврђује има ли на његовој страни кривице“.

Вид. Марија Караникић, *Кривица као основ грађанскоправне одговорности*, *Правни живот*, 10, Београд, 2004, 456.

¹²Вид. Живомир Ђорђевић, Владан Станковић, *Облигационо право (опити део)*, Београд, 1986, 464-469; Јожеф Салма, *Правне особине грађанско-правне одговорности (разграничење грађанско-правне од кривично-правне одговорности)*, *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1-2, Нови Сад, 2008, 80 и даље; Ђорђе Сибинковић, *Противправност – одлика кривичног и грађанског вида неправда*, Београд, 2006, 17-25.

јебити објективизована кроз теорију о реализацији створеног, одржаног и контролисаног ризика¹³.

Наравно, сасвим је јасно како увођење објективне одговорности као, на први поглед, дијаметрално супротног основа кривице, није било револуционарно. Оно сеодвијало по еволуционим постулатима који су се кретали, најпре у већ описаном правцу приближавања кривице објективној одговорности, затим и у правцу имплементације нешто умереније концепције објективне одговорности. Теорија умереног ризика, која је, према доступним подацима, најпре формулисана у француској судској пракси¹⁴, почивала је у највећој мери на способности конкретног лица које употребљава опасну ствар, то јест врши опасну делатност, да предвиди могућност реализације ризика и настанка штетних последица¹⁵.

Таква теорија ризика, заиста је била у правом смислу те речи прелаз између кривице и објективне одговорности, јер тај прелаз, како се наводи и није могао да буде одсечан. Ипак, потребе ширења могућности да једно лице одговара за штету коју је причинило учиниле су да се, у једном кратком временском тренутку сасвим задовољавајућа теорија умереног ризика, замени далеко оштријом варијантом. Тиме се грађанскоправна теорија врло одлучно удаљила од кривице као основа одговорности, који је, истина, опстао и успешно функционише, али не са значајем који је раније имао.

Објективна одговорност у обе своје варијанте, а нарочито оштријој, донела је повећање могућности успешног истицања одштетног

¹³О разлозима који оправдавају увођење и опстанак одговорности независној од кривице, детаљније: Bernhard Koch, Helmut Koziol, *Op. cit.*, 22.

¹⁴Чувена одлука француског Касационог суда којом је, мимо принципа установљених кроз важећи *Code Civile*, послодавац обавезан да раднику надокнади штету коју овај трпи услед експлозије котла без обзира на то што кривица на страни послодавца као штетника није утврђена као неспорна. Ова одлука послужила је као основ установљењу новог облика одговорности која, у односу на кривицу, није никакав супсидијеран облик одговорности, већ са њом потпуно равноправан.

Вид. Марија Караникић-Мирић, *Кривица као основ деликтне одговорности у грађанском праву*, Београд, 2009, 70.

Идеја о објективној одговорности била је позната већ у француској правној теорији, иако не сасвим прихваћена. Вид. Н. Mazeud, L. Mazeud, A. Tunc, *Op. cit.*, 428 и даље.

¹⁵Слична истраживања потврђују како је имплементирање објективне одговорности било постепено. Ово најпре због тога што је у правној мисли и пракси прво заживела умерена теорија ризика, а затим и због тога што је она продирала, не као јединствена законска концепција, него као идеја уткана у појединачне институте чији је борј кроз доцније новеле растао.

Вид. Лејла Махир, О поријеклу и развоју института објективне одговорности за штету од дејства ствари у одштетном праву БИХ, *Анали Правног факултета у Зеници*, бр. 12, год. 6, Зеница, 2013, 281 и даље.

захтева, у мери чак довољној да се може рећи како неодговорност није, као што је то раније био случај, правило¹⁶. Тас је превагнуо на страну одговорности као правила. А да се језичак на ваги додатно помери у корист одговорности утицало је и то што се доцније као правило прихватила претпоставка узрочности према којој се, увек када је штета настала у вези с коришћењем опасне ствари или обављањем опасне делатности, претпоставља да је штета последица реализације кроз ствар или делатност створеног ризика.

Олакшање положаја оштећеног у смислу непостојања обавезе да он докажује постојање узрочне везе између радње штетника и настале штете, те пребацивање терета доказивања на штетника који се одговорности може ослободити обарањем претпоставке узрочности, свакако може се тумачити као облик поштравања кроз објективну одговорност ионако поштрене одговорности. Штавише, склони смо мишљењу како се избегавање стварања листе опасних ствари и опасних делатности, па чак и избегавање давања опште дефиниције опасне ствари или делатности од стране законодавца, може тумачити као жеља законодавца да не сузи листом или дефиницијом простор за позивање на правила о објективној одговорности. Сасвим је јасна ствар да је постојећа тенденција поштравања одговорности на овај начин настављена, међутим, она није ту заустављена.

Одговорност се, наиме, даље поштравала кроз неке врло специфичне моменте унутар појединих правних система. У ред таквих момената које треба доживети као продужетак тенденције поштравања одговорности, по нашем мишљењу, спадају и отварање могућности за успешно захтевање надокнаде афекционе вредности уништене ствари, могућност одступања од правила да се вредност уништене ствари процењује према објективном критеријуму без вођења рачуна о конкретним околностима на страни оштећеног које оправдавају захтевање веће надокнаде, као и усвајање принципа потпуне надокнаде штете без обзира на, рецимо, степен кривице штетника.

Ипак, у овом моменту – иако се можда и може приговорити да је то куриозитет, најпре, нашег права, свакако је вредан разматрања у контексту рада – издвојићемо посебно један облик поштравања одговорности. Реч је о увођењу корективног основа одговорности, па чак и оне објективне, у виду одговорности по основу правичности. Овај основ одговорности повећава могућност успешног истицања одштетног захтева.

¹⁶Примећује се како поштравању одговорности доприноси и судска пракса појединих европских земаља која је појам опасне ствари значајно шири у конкретним ситуацијама.

Вид. Bernhard Koch, Helmut Koziol, *Op. cit.*, 14.

У својој ужој варијанти овај основ омогућава да се оштећени надокнади чак и од неурачунљивих лица или родитеља деликтно способног малолетника уколико је штета проузрокована противправно. У својој широј варијанти, теоретски барем, омогућава да се надокнада захтева чак и у оним случајевима када противправности уопште нема, макар не *in concreto*.

Најзад, излагање тешко да би могло бити комплетно уколико се из њега изостави могућност позивања на надокнаду штете због злоупотребе права. Иако је забрана злоупотребе права по много чему споран правни институт, његово присуство у законским текстовима, као и његова начелна прихваћеност и од судске праксе и од правне теорије, омогућавају да се надокнада штете може успешно захтевати чак од лица које је штету проузроковало вршећи радњу која му од стране правног поретка није забрањена или му је чак и изричито дозвољена. Да ли таква могућност и поред недостатка противправности¹⁷ значи ширење могућности да се терет настале штете превали на штетника? Апсолутно. Имајући наведено у виду, јасно је како се тенденција развијала и како је тежила успостављању одговорности за штету, те обавезу њене надокнаде као правила¹⁸. Ипак, тенденција је добила на замаху и на други начин.

2.2. Ширење круга лица која могу бити успешно позвана да штету надокнаде

Када кажемо поштравање одговорности, не мислимо буквално и искључиво на поштравање одговорности лица које је штету проузроковало. По нама појам поштравања одговорности којим у раду баратамо, морао би се интерпретирати шире, односно тако да обухвата и повећање могућности да за штету уопште било ко одговара.

Терет штете, наима, може се – најчешће то и јесте случај – превалити на штетника. Међутим, за разлику од кривичног права у којем као неприкосновен важи принцип индивидуалне одговорности, у

¹⁷У том контексту изузетно је занимљиво упоредити сазнања о правној природи „одговорности“, значају противправности и евентуалном основу њеног искључења код тзв. извора опасности штете.

Вид. Гале Галев, Одговорност за опасност штете, *Зборник Правног факултета у Загребу*, бр. 63 (3/4), Загреб, 2013, 626-627.

¹⁸Низ правила којима се, како се наводи, радикално шири домен грађанске одговорности на рачун традиционално прихваћених принципа одштетног права, може се наставити и кроз одредбе које се односе на спречавање предстојеће реалне штете кроз уклањање извора опасности или суздржавања од обављања одређене делатности.

Вид. *Ibid*, 619-620.

грађанском праву тај принцип нема исти домашај¹⁹. Свакако, и у оквиру грађанског права важи као начелно правило да, ако се већ поставља питање одговорности, свако одговара искључиво за сопствено понашање и последице тог понашања. Ипак, ово правило познаје врло, можда не бројне, али правнополитички изузетно значајне изузетке. Неки од тих изузетака су: одговорност родитеља за штету коју деликтно неспособна деца проузрокују другом, одговорност за штету коју лица заосталог душевног развоја проузрокују, одговорност послодавца за штету коју његови запослени проузрокују другом, одговорност правног лица за своје органе и штете које они проузрокују, одговорност господара посла за помоћнике и штете коју они проузрокују, како лицу са којим је господар посла у облигационом односу, тако и лицима с којима није у таквом односу од раније²⁰.

Када у везу доведемо сазнања о одговорности за другог са потребом шире интерпретације појма поштравање одговорности, постаје сасвим јасно на шта мислимо. Наглашавамо, појам поштравања одговорности по нама значи, те га у том смислу и употребљавамо у раду, ширење могућности да се терет настале штете са оштећеног превали на другог, штетника или неко друго лице које уместо њега одговара.

3. УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

У завршном делу указаћемо, најпре, на темпоралну логику на којој идеја о тенденцији поштравања грађанскоправне одговорности почива, а затим и на разлоге због којих сматрамо како се, када говоримо о поштравању грађанскоправне одговорности, пре може говорити о тенденцији, него о процесу.

3.1. Основна логичка релација на којој почива тенденција о поштравању грађанскоправне одговорности

Тенденцију поштравања грађанскоправне одговорности уочили смо, не кроз емпиријско, већ теоријско истраживање. Наиме, емиријско истраживање, свакако не чисто, било је донекле могуће у овом случају, међутим, оно би далеко премашило могућности овог рада. Оно би подразумевало комбинацију историјског и упоредноправног истраживања које, као прво, не би могуће било изразити у раду овог обима и

¹⁹Јожеф Салма, *Op. cit.*, 84 и даље.

²⁰То је тзв. поље примене грађанскоправне одговорности на темељу правнорелевантног односа између одговорног лица и штетника. Вид. Живомир Ђорђевић, Владан Станковић, *Op. cit.*, 371-372.

усмерености, а као друго, то истраживање не би сасвим јасно указало на постојање предметне тенденције. Ово последње из разлога што би неуједначеност развоја појединих правних поредака и решења садржаних у њима пре нагласак ставили на одступања од тенденције, него на саму тенденцију.

Управо зато, логички, то јест чисто теоријски приступ показао се као бољи изнад свега због тога што нам омогућава да апстрахујемо и моменте који су деловали у правцу стагнације тенденције поштравања одговорности, али и оне моменте који су водили њеном ублажавању.

Логика је врло једноставна. Наиме, ако се некаква универзална црта у области грађанског права може издвојити, онда је то тенденција поштравања одговорности за насталу штету. Видимо из пређашњег излагања да постоје различити моменти на основу којих се може говорити о већем или мањем степену строгости правила о грађанској одговорности. Логика налаже да су они настајали онако како смо их и презентовали, тим редом дакле, јер није природно да се најоштрији могући облик одговорности коригује доцније онима који пружају мање могућности за успешно истицање одштетног захтева за конкретне ситуације. Другим речима, далеко више има смисла да се одговорност кроз различите институте поштравала, док никакве правнополитичке логике нема да су прво настали најоштрији облици одговорности, јер сви остали мање строги облици одговорности не би били потребни будући да је могућност истицања захтева кроз строжији облик сасвим довољна.

3.2. Поштравање грађанскоправне одговорности – тенденција или процес?

Иако на први поглед делује као да је свеједно да ли у конкретном случају употребљавамо израз тенденција или процес када говоримо о поштравању грађанскоправне одговорности, ми смо се за потребе овог рада одлучили за првопонуђени израз. Разлог за то је једноставан. Наиме, израз процес се у односу на израз тенденција разликује по томе што се процес у једном тренутку може окончати, што са тенденцијом није случај. Она је тежња коју није могуће остварити у потпуности јер јој недостаје крајњи циљ чије би остваривање означило крај тежње.

Иако никако није извесно да ли се за поштравање одговорности може рећи да нема крајњи циљ и да је оно само тежња, оно што је извесно јесте да она није окончана у овом тренутку развоја грађанског права. Учинило се у једном тренутку да је грађанска одговорност достигла свој врхунац, те да нема индиција да би се она могла даље поштравати, но евидентно је да то није случај. Индикаторе ове хипотезе налазимо у специфичним правним појавама као што су: *breed specific* регулатива, *dog*

specific регулатива²¹, а можда најпре регулатива која промовише идеју о заштити животне средине по систему „загађивач плаћа“ или „корисник плаћа“²². Ови облици објективне одговорности отварају питање да ли се у грађанском праву постепено уводе степени објективне одговорности, то јест да ли се објективна одговорност додатно објективизује²³, стога чини нам се да је, у пређашњем контексту, и даље упутније говорити о тенденцији, него о процесу пооштравања грађанскоправне одговорности.

²¹Вид. Срђан Радуловић, *Dog specific* регулатива као део одштетног права, *Зборник радова Правног факултета у Приштини*, Косовска Митровица, 2017, 119-131.

²²Напуштањем антропоцентричне парадигме и окретањем, најпре екоцентричној, а затим и биоцентричној поставци, правна наука изнедрила је специфичан систем одговорности за наталу штету, то јест одговорности за будућу штету, па чак и у одсуству приватноправног одштетног захтева. О томе детаљније: Зоран Арсић, Конвенција о грађанској одговорности за штете настале услед делатности опасних по животну средину, *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 48(1), Нови Сад, 2014, 97-101; Бојан Пајтић, Еколошка одговорност, *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 45(3), Нови Сад, 2011, 521-523; Раденка Цветић, Одрживи развој и еколошка штета, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 68, Ниш, 2014, 293-294

²³Таква тенденција примећена је у вези с одговорношћу за штету која се манифестује као загађење животне средине, за коју загађивач одговара по правилима о објективној одговорности, чак и у оним случајевима када се делатност, то јест ствар, којом је штета проузрокована уопште не сматра абнормалним извором опасности настанка штете. Вид. Предраг Стојановић, Илија Зиндовић, *Правна одговорност за развој и заштиту животне средине, Анали Правног факултета у Београду*, 63(1), Београд, 2015, 55.

ЛИТЕРАТУРА

Арсивић Зоран, Конвенција о грађанској одговорности за штете настале услед делатности опасних по животну средину, *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 48(1), Нови Сад, 2014, 91-103.

Галев Гале, Одговорност за опасност штете, *Зборник Правног факултета у Загребу*, бр. 63 (3/4), Загреб, 2013, 617-632

Ђорђевић Живомир, Станковић Владан, *Облигационо право (општи део)*, Београд, 1986.

Караникић Марија, Кривица као основ грађанскоправне одговорности, *Правни живот*, 10, Београд, 2004, 443-475.

Караникић-Мирић Марија, *Кривица као основ деликтне одговорности у грађанском праву*, Београд, 2009.

Кауфман Артур, *Право и разумевање права(основни проблеми херменеутичке филозофије права)*, Београд – Ваљево, 1998.

Константиновић Михаило, Основ одговорности за проузроковану штету, *Архив за праве и друштвене науке*, 3, Београд, 1952, 296-306.

KochBernhard, Koziol Helmut(eds.), *Unification of Tort Law: Strict Liability*, New York, 2002.

Лучић Наташа, Власник као субјект грађанскоправне одговорности од опасне ствари кроз правну теорију и судску праксу, *Правни вјесник*, 28 (1), 2012, 87-122.

Махир Лејла, О поријеклу и развоју института објективне одговорности за штету од дејства ствари у одштетном праву БИХ, *Анали Правног факултета у Зеници*, бр. 12, год. 6, Зеница, 2013, 279-294

Пајтић Бојан, Еколошка одговорност, *Зборник радова Правног факултета, Нови Сад*, 45(3), Нови Сад, 2011, 517-531.

Радуловић Срђан, Dog specific регулатива као део одштетног права, *Зборник радова Правног факултета у Приштини*, Косовска Митровица, 2017, 119-131.

Салма Јожеф, Правне особине грађанско-правне одговорности (разграничење грађанско-правне од кривично-правне одговорности), *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду*, 1-2, Нови Сад, 2008, 79-98.

Сибиновић Ђорђе, *Противправност – одлика кривичног и грађанског вида неправда*, Београд, 2006.

Стојановић Предраг, Зиндовић Илија, Правна одговорност за развој и заштиту животне средине, *Анали Правног факултета у Београду*, 63(1), Београд, 2015, 41-57.

Цветић Раденка, Одрживи развој и еколошка штета, *Зборник радова Правног факултета у Нишу*, 68, Ниш, 2014, 291-302.

MazeudHenri, MazeudLéon, TuncAndré, *Traitéthéorique et pratique de la responsabilitéciviledélictuelle et contractuelle*, Sed,v1, Paris, 1957.

Srđan RADULOVIĆ

Assistant professor

Faculty of Law, University of Priština temporarily settled in Kosovska Mitrovica

SPECIFICS IN UNIVERSAL TENDENCY OF TIGHTENING OF CIVIL LIABILITY

Summary

The idea of absolute universality of any legal norm, especially in form propagated in natural law theories, is, at least, unsustainable. On the other hand, we believe that it is possible to recognize “lower” degrees of universality and distinguish phenomena which is, for example, only timely or only spatially or only situationally universal. Tendency of tightening civil liability is great example of time universality.

If within the framework of this tendency we recognize moments that give it a trait of universality, we believe that it is possible to accurately project direction in which civil liability could be developed further. However, in order to achieve this, we need to correctly assess the importance of some, not fully explained, special cases of civil liability.

Key words: damage, civil liability, strict liability, fault, fairness, objectification of civil liability.

Рад је предат 12. марта 2018, а након мишљења рецензената одлуком одговорног уредника одобрен за штампу.